

FILOCALIA

sau culegere din scrierile Sfinților Părinți
care arată cum se poate omul curăți,
lumina și desăvârși

Volumul 7

Din scrierile Mitr. Teolipt al Filadelfiei,
Sf. Grigorie Sinaitul și Sf. Grigorie Palama

EDIȚIE JUBILARĂ

Traducere din grecește, introducere și note de
Preotul Profesor Dr. DUMITRU STĂNILOAE

ȚIPĂRIT CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
BUCUREȘTI • 2017

CUPRINS

NICHIFOR DIN SINGURĂTATE

Scurtă notă biografică.....	9
Cuvânt despre rugăciune al lui Nichifor din singurătate.....	15

MITROPOLITUL TEOLIPT AL FILADELFIEI

Viața și scrierile	43
Cuvântul lui Teolipt, mitropolitul Filadelfiei, despre ostenelile vieții călugărești.....	54
Al aceluiasi Teolipt al Filadelfiei. Cuvânt despre lucrarea cea ascunsă întru Hristos.....	81

SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL

Viața și scrierile	93
Ale celui între sfinți Părintelui nostru Grigorie Sinaitul: Capete foarte folositoare în acrostih....	115
Alte capete ale aceluiasi:.....	189
<i>Despre prefacerea cea pătimasă</i>	190
<i>Despre prefacerea cea bună</i>	191
A aceluiasi: Învățătură cu de-amănuntul despre liniștire și rugăciune, despre semnele harului și ale amăgirii; apoi despre deosebirea dintre căldură și lucrare; și că fără povățuitor ușor vine amăgirea	192
<i>Despre felul cum poate fi aflată lucrarea</i>	195

Al aceluiași: Despre liniștire și despre cele două feluri ale rugăciunii, în 15 capete.....	205
<i>Cum trebuie făcută rugăciunea</i>	206
<i>Despre răsuflare</i>	208
<i>Cum trebuie să cântăm</i>	209
<i>Despre deosebirea dintre cei ce cântă</i>	210
<i>Despre amăgire</i>	215
<i>Despre citire</i>	216
Al aceluiași: Despre felul cum trebuie să șadă la rugăciune cel ce se liniștește	221
<i>Despre felul cum trebuie ținută mintea</i>	222
<i>Despre alungarea gândurilor</i>	223
Cum trebuie să se cânte	225
<i>Despre mâncare</i>	228
<i>Despre amăgire și despre alte multe lucruri...</i>	230

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA

Viața și scrierile	243
Al sfântului Grigorie Palama: Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Al doilea din cele din urmă. Despre rugăciune	269
Al aceluiași: Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie; al treilea dintre cele din urmă. Despre sfânta lumină	314
<i>Din Cuvântul Sfântului Ioan Gură de Aur la întâiul mucenic Ștefan</i>	441
Al Sfântului Grigorie Palama: Cuvânt despre împărtășirea dumnezeiască și îndumnezeitoare	443

Tomul Aghioritic	487
Ale sfântului Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului: 150 capete despre cunoștința naturală, despre cunoașterea lui Dumnezeu, despre viața morală și despre făptuire	501

Scurtă notă biografică

Despre timpul în care a trăit Nichifor din Singurătate nu se știa nimic sigur până ce n-am aflat și publicat noi un text din Cuvântul al doilea din Triada II al Sfântului Grigorie Palama contra lui Varlaam, și anume: „Pentru cei ce se liniștesc cu sfințenie” (ὕπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων τῶν ὑστέρων ὁ δεύτερος). Apărând pe acest Nichifor, atacat de Varlaam din pricina „Metodei” rugăciunii lui Iisus pe care a scris-o, Sfântul Grigorie Palama zice: „Dar mai mult decât contra tuturor și-a îndreptat vehemența cuvântului, fără rușine, contra celor scrise *despre rugăciune* de către cuviosul și mărturisitorul Nichifor, care a dat frumoasă mărturisire, și de aceea a fost condamnat de primul împărat Paleolog, care a cugetat cele ale latinilor; Nichifor, care, fiind de neam dintre italieni, s-a alipit credinței noastre ortodoxe și care deodată cu patria sa a lepădat și cele părintești și a socotit mai scumpă credința noastră decât a sa, pentru cuvântul adevărului care e la noi. Și venind la aceasta, a ales viața cea mai curată, adică pe cea singuratică. Iar ca loc de locuit alege pe cel cu nume sfânt, care este între lume și cele mai presus de lume, Athosul, care e căminul virtuții. Și aici se arată mai întâi știind să fie călăuzit, supunându-se celor mai de frunte dintre Părinți. Dând acelor timp îndelungat dovada smereniei sale, învață de la ei arta artelor, adică experiența liniștirii (isihiei) și devine călăuză celor ce se exercită în lumea cugetării pentru lupta contra duhurilor răutății. Aceștia le-a alcătuit

și o culegere de îndrumări de-ale Părinților, care îi pregătește pentru nevoițe, rânduiește felurile luptelor, arată răsplătirile și descrie cununile biruinței. Apoi, pe lângă acestea, fiindcă vedea pe mulți dintre începători neputând stăpâni nici măcar în parte nestatornicia minții, le întocmește și un *procedeu prin care să poată frâna puțin împrăștierea și mișcarea imaginației ei*.

Acest filosof, Varlaam, și-a îndreptat deci spre acesta multa deșteptăciune ca pe un foc ce se atinge de o materie ce-i stă în cale, nerușinându-se de acea fericită mărturisire și de exilul pentru ea, nerușinându-se de cei ce au petrecut împreună cu el și au fost învățați de el în cele dumnezeiești, care pe urmă s-au arătat sare a pământului și lumină a lumii și luminători ai Bisericii". Și Palama numește între aceștia în primul rând pe Teolipt al Filadelfiei. Aceștia din urmă au fost la rândul lor învățătorii unor bărbați „ce practică și acum, deci în vremea lui Palama, această viețuire”, fiind calomniați pentru ea de Varlaam¹.

Din acest text aflăm așadar că Nichifor a fost italian și catolic, că a îmbrățișat Ortodoxia, s-a așezat în Athos cu mult înainte de 1274, când împăratul Mihail VIII Paleologul a primit unirea cu Roma, că puțin după aceea (pe la 1276) a fost exilat din Athos împreună cu

1. Noi am citat acest text după Cod. Coisl. 100, f. 157 r-v în lucrarea *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Sibiu 1938, pp. 54-57, iar mai înainte în „Anuarul Academiei Teologice”, din Sibiu, 1930, pp. 8-10. Acum, după publicarea operei lui Palama sub îngrijirea lui P. Hristou: Γρηγορίου τοῦ Παλαμά, τὰ συγγράμματα, textul acesta poate fi aflat în această operă, în vol. I, Salonic, 1962, pp. 508-509.

alți monahi pentru împotrivirea ce o făceau hotărârii împăratului². În locul de exil, care se pare că era una dintre insulele pustii din Marea Egee³, în ale cărei diferite insule au fost exilați cei ce se împotriveau unirii cu Roma, între cei ce au petrecut cu Nichifor a fost și Teolipt, care a învățat de la Nichifor metoda rugăciunii neîncetate, deprinsă de Nichifor în Athos.

Încă înainte de a fi fost trimis în exil și de a fi fost acolo dascălul unor ucenici în metoda rugăciunii lui Iisus, Nichifor avusese în Athos un „seminar” (φροντιστήριο) și strânsese în jurul său un număr de ucenici, deși Nicodim Aghioritul în nota biografică din *Filocalia greacă* afirmă că Nichifor s-a îndeletnicit cu metoda liniștirii în singurătate. Dar am văzut că Palama spune că a fost călăuza mai multor ucenici, cărora le lasă ca regulă „metoda” sa⁴. Probabil că Nichifor a alternat singurătatea cu grija călăuzirii altora. În orice caz, în vechile manuscrise românești el e numit Nichifor din Singurătate, urmându-se probabil afirmației lui Nicodim Aghioritul. Se pare că el ar fi alcătuit în Athos și un *Cuvânt despre purcederea Sfântului Duh, împotriva latinilor*, sau chiar mai multe scrieri împotriva lor⁵.

2. Sf. Grigorie Palama, *Cuvântul al doilea din triada I*, la P. Hristou, vol. I, p. 405: „Petrecând mulți ani în pustie și în liniște, s-a retras apoi în cele mai pustii locuri ale Sfântului Munte”.

3. G. Pachymere, *De Michael Paleologo*, lib. V, PG. 143, col. 874.

4. Vezi și Cod. Lavr. 1626, ff. 149-153, la P. Hristou, *op. cit.*, p. 329.

5. J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959, p. 31, și P. Hristou, *op. cit.*, p. 329, nota 56. P. Hristou presupune că o parte din *Cuvântul despre purcederea Sfântului Duh* se păstrează în Cod. Mosc. Syn. 208, sub titlul: Ὑποθετικοὶ συλλογισμοὶ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Dacă Teolipt a murit pe la 1324-1325, iar Nichifor a fost dascălul lui între 1276-1278, acesta din urmă trebuie să se fi născut pe la 1215-1220 și să fi murit pe la 1290-1300.

Metoda de rugăciune a lui Nichifor e numită de Nicodim Aghioritul în *Filocalia greacă*: „Cuvânt despre trezvie și despre păzirea inimii” (λόγος περὶ νήψεως καὶ φυλακῆς καρδίας). Metoda propriu-zisă e precedată de un șir de fragmente din viețile mai multor Părinți anteriori, sau de scurte rezumate ale vieților lor, așa cum spune și Sfântul Grigorie Palama. Dar la sfârșitul fiecărui fragment, Nichifor face un scurt comentariu, care vrea să arate pe Părintele respectiv ca pe un om care a practicat păzirea sau adunarea minții înlăuntru, pentru ca astfel să dea un temei „metodei” sale.

Lucrarea este scrisă într-o limbă simplă, spre folosul cât mai multor monahi. Această formă a fost încă un motiv pentru care Varlaam, mândru pe speculația lui scolastică, a avut cuvinte de dispreț pentru Nichifor. Sfântul Grigorie Palama, apărând scrierea lui Nichifor de reproșurile lui Varlaam, spune în continuare că acesta nu s-a rușinat de atât de mari ucenici pe care i-a avut Nichifor, „ci faptul că ea a fost compusă de acela în mod simplu și nemeșteșugit l-a mișcat la contrazicere și din aceea a putut să-și ia și argumentele... Dar înțeleptul acesta nu a putut să răstoarne nici cuvintele aceste simple, înainte de a le strâmba”.

În *Cuvântul al doilea dintre cele dintâi* (publicat de noi în studiul citat) și în *Cuvântul al doilea dintre cele din urmă, pentru cei ce se liniștesc, sau despre*

rugăciune, pe care-l vom prezenta în acest volum, ale lui Palama, acesta apără în amănunt „Metoda” lui Nichifor.

Metoda aceasta a fost și ea tradusă în românește și mult copiată în mănăstirile noastre sub titlul de „Cuvânt pentru păzirea inimii, plin de mult folos, al lui Nichifor din Singurătare”⁶.

6. A se vedea, de exemplu, ms. 16 (miscelaneu), sec. al XVIII-lea, din Biblioteca Mănăstirii Neamț, f. 81 r-83 v; ms. 29 sec. al XVIII-lea, f. 3 r-7v; ms. 39, sec. al XVIII-lea, f. 60 v-61 v (text neterminat); ms. 51 din 1801, f. 83 r-87 v (Nichifor Monachul, *Cuvânt de mult folos pentru păzirea inimii*). După Pr. D. Fecioru, *Manuscrisele Sfintei Mănăstiri Neamțu*, în manuscris, pp. 40, 69, 105, 155. Se mai găsește în ms. 22 (miscelaneu) din Biblioteca Patriarhiei Române, începutul sec. al XIX-lea, f. 39-43, cu același titlu incomplet. Vezi la Pr. D. Fecioru, „Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Patriarhiei Române”, în *Studii Teologice*, XII, 1960, nr. 5-6, p. 453.

**Cuvânt plin de mult folos
despre rugăciune, trezvie și paza inimii
al lui Nichifor din Singurătate**

Cei ce sunteți stăpâniți de dorul de a avea parte de mărita, dumnezeiasca și luminoasa arătare a Mântuitorului nostru Iisus Hristos; cei ce voți să primiți în simțirea inimii focul cel mai presus de ceruri; cei ce vă sânguiți să ajungeți cu cercarea și cu simțirea la împăcarea cu Dumnezeu; cei ce ați lăsat toate ale lumii ca să aflați și să agonisiți comoara cea ascunsă în țarina inimilor voastre; cei ce voți să vă aprindeți încă de aici cu lumină candela sufletelor și ați lepădat toate cele de aici; cei ce întru cunoștință și cercare voți să cunoașteți și să primiți Împărăția cerurilor, aflătoare înlăuntru vostru - veniți să vă arăt știința viețuirii pașnice sau cerești, sau mai bine zis metoda care duce pe lucrătorul ei, fără osteneală și fără multă sudoare, la limanul nepătimirii. E o metodă care nu se lasă speriată de nicio amăgire sau înfricoșare din partea dracilor, înfricoșându-se numai atunci când petrecem afară de viața pe care v-o înfățișez, depărtați de ea prin neascultare. Așa s-a întâmplat odinioară cu Adam, care, ne-având grijă de porunca lui Dumnezeu, ci împriete-nindu-se cu șarpele și socotindu-l pe acesta vrednic de crezare și hrănindu-se astfel cu fructul amăgirii, s-a aruncat jalnic în prăpastia morții, a întunericii și a stricăciunii și a atras împreună cu sine pe toți cei de după el.

Deci întoarceți-vă, sau, mai drept vorbind, să ne întoarcem, fraților, spre noi înșine, lepădând cu totul sfatul șarpelui și umblarea după cele ce ne trag în jos. Căci nu

putem ajunge la împăcarea și la familiaritatea cu Dumnezeu, până ce nu ne întoarcem, sau mai bine zis până ce nu intrăm în noi înșine, pe cât ne este cu putință. Ceea ce e minunat este că, desfăcându-ne de rătăcirea prin lume și de frica de șarpe, ne alipim strâns de Împărăția cerurilor aflătoare înlăuntrul nostru. De aceea viețuirea călugărească s-a numit arta artelor și știința științelor, pentru că eanunepricinuieste ceva asemănător lucrurilor acestora stricăcioase, în care ne afundăm, mutându-ne mintea la ele de la cele mai înalte, ci ne făgăduiește bunătăți străine și tainice, „pe care ochiul nu le-a văzut și urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit” (1 Cor. 2, 9). De aceea, „lupta noastră nu este împotriva sângelui și a trupului, ci împotriva domniilor, a stăpâniilor și a căpeteniilor în tunicul veacului acestuia” (Efes. 6, 12).

Dacă deci veacul de acum este întuneric, să fugim de el. Să fugim cu gândul, ca să nu fie nimic comun între noi și satana, dușmanul lui Dumnezeu. Căci cel ce vrea să se împrietenească cu el, se face dușman al lui Dumnezeu, iar celui ce s-a făcut dușman al lui Dumnezeu cine îi va ajuta? De aceea să urmărim pilda Părinților noștri și să căutăm comoara din lăuntrul inimilor noastre, ca și ei. Iar aflând-o pe aceasta, să o ținem cu tărie, lucrând-o și în același timp păzind-o. Căci spre aceasta am fost rânduiți de la început. Iar dacă vreun alt Nicodim s-ar arăta nedumerit de acestea, zicând în duh de împotrivire: „Cum poate cineva intrând în inimă să lucreze sau să rămână acolo?”, cum a zis acela către Mântuitorul: „Cum poate cineva să intre în pântecele maicii sale a doua oară și să se nască, bătrân fiind?” (Ioan 3, 4), va auzi și el că „Duhul suflă unde voiește” (Ioan 3, 8). Dacă ne îndoim cu necredință de faptele vieții lucrătoare, cum

ne vor veni cele ale vederii? Căci făptuirea este treaptă spre contemplație (spre vederea sufletească).

Dar fiindcă fără dovezi scrise nu poate fi încredințat de aceasta cel ce se îndoiește, să înșirăm în acest cuvânt viețile sfinților și cele puse de ei în scris spre folosul multora, ca încredințându-se prin aceasta, să-l apere de toată îndoiala. Deci începând cuvântul de la Părintele nostru cel mare, să adăugăm culegeri din cuvintele și faptele celor următori, pe când ne este cu putință, spre adevărire.

Din Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie

Mergând odată la Avva Antonie doi frați și lipsindu-le lor apa pe drum, unul a murit, iar celălalt sta să moară. Deci nemaiputând să meargă, zăcea și el pe pământ, așteptându-și moartea. În acest timp, Antonie, șezând în munte, strigă doi monahi ce se întâmpla să fie acolo și le zise: „Luați degrabă un urcior de apă și alergați pe drumul spre Egipt; că dintre doi oameni care veneau încoace, unul a murit, iar celălalt e pe cale să moară de nu vă grăbiți. Aceasta mi s-a arătat în vreme ce mă rugam”. Deci venind cei doi monahi, au aflat pe unul zăcând mort și l-au îngropat, iar pe celălalt l-au înviorat cu apă și l-au dus la bătrân, care se afla la cale de o zi.

Dacă ar întreba cineva pentru ce nu a grăit înainte de a muri celălalt, nu ar face bine. Căci nu era a lui Antonie hotărârea cu privire la moarte, ci a lui Dumnezeu. El a hotărât despre acela și tot El a descoperit starea cestuilalt. A lui Antonie a fost numai minunea aceasta că, șezând în munte, avea inima veghind și că Domnul i-a arătat pe acela de departe. Vezi că

din pricina trezviei inimii Antonie s-a făcut văzător de Dumnezeu și înainte-văzător! Căci, de fapt, Dumnezeu Se arată minții în inimă, la început curățind pe cel care-L iubește, cum zice Ioan Scărarul, ca un foc, apoi umplându-i mintea de strălucire ca o lumină și dându-i formă dumnezeiască⁷.

Dar să trecem la cei următori.

*Din Viața Sfântului Teodosie chinoviarhul
(exarhul chinoviilor)*

Dumnezeiescul Teodosie fusese așa de rănit de dulcea săgeată a dragostei și era atât de mult ținut de legăturile ei, încât împlinea cu faptele

7. Dumnezeu Se arată minții sau puterii noastre de sesizare duhovnicească a prezenței Lui numai când aceasta este adunată înlăuntrul inimii, adică în intimitatea ultimă a ființei umane, care are totodată un caracter emoțional, o capacitate și o pornire iubitoare. Arătarea aceasta a lui Dumnezeu e o supremă lumină, e evidența supremei realități, care e totodată suportul propriei noastre existențe. Mintea ia atunci forma nehotărnicită a lui Dumnezeu și capătă lumina evidenței proprii asemenea celei a evidenței lui Dumnezeu. Lumina sau evidența aceasta se întinde peste toate. De aceea Sf. Antonie poate vedea prin ea ceea ce se petrece departe, cu cei doi călători. Pentru aceasta, mintea trebuie să fie curățită de păcate, adică de tot ce o închide față de Dumnezeu și de zidirea Lui universală, într-un gând limitat, de care s-a alipit în mod pătimăș.

În concluzia ce o scoate din întâmplarea aceasta din viața Sf. Antonie, ca și în concluziile din viețile sau sfaturile celorlalți Părinți, Nichifor ține să accentueze importanța concentrării minții în adâncul ființei sau al inimii credinciosului, odată cu oprirea activității simțurilor, îndreptată spre cele din afară. În vederea interioară pe care o câștigă mintea astfel, i se descoperă chiar cele din afară care sunt de folos celui ce se nevoiește sau altora.

Înalta și dumnezeiasca poruncă: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din tot cugetul tău” (Luca 10, 27). Iar aceasta n-ar fi putut-o face altfel decât așa că toate puterile firești ale sufletului nu tindeau spre nimic altceva din cele de aici, decât numai spre dorirea Făcătorului. Prin aceste lucrări înțelegătoare ale sufletului, chiar când mângâia, era înfricoșător multora, precum, chiar când certa, era iubit și dulce în toate. Cine a adus atâta folos celor mulți vorbindu-le? și cine a fost atât de destoinic să adune simțurile și să le facă să caute înlăuntru? El îi făcea pe cei din mijlocul zgomotului să se afle într-o liniște mai mare decât cei din pustiu și era totodată în mulțime, și în singurătate. Iată că și acest mare Părinte cu numele Teodosie a ajuns să fie rănit de dragostea Ziditorului pentru că își aduna simțurile și le mâna înlăuntru⁸.

8. Sf. Teodosie cel Mare, prăznuit în ziua de 11 ianuarie, după ce și-a făcut noviciatul în marea mănăstire de lângă turnul lui David din Ierusalim, a întemeiat la anul 465 marea sa chinovie, spre răsărit de Betleem, între Betleem și mănăstirea Mar Saba. Încă în timpul lui, ea ajunsese la un număr de 400 de monahi. Patriarhul Salustius al Ierusalimului (486-494) l-a numit conducător al chinoviilor din Patriarhat (chinoviarh – un fel de exarh), pe când pe Sfântul Sava l-a numit un fel de exarh al pustnicilor (H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinische Reich*, 1959, pp. 137, 203, 204). Viața lui a fost scrisă de Chiril de Scythopolis și de Teodor, episcop de Petra. A se vedea autorii care s-au ocupat de aceste *Vieți*, la H. G. Beck, *op. cit.*, pp. 406 și 409. Nichifor prezintă aici mai mult o caracterizare a felului de viață a Sf. Teodosie, accentuând că el consta într-o adunare a simțurilor spre cele din lăuntru. Prin aceasta, chiar când se afla în mulțime, se simțea ca în singurătate, și liniștea aceasta o comunica și altora.